

Szepes

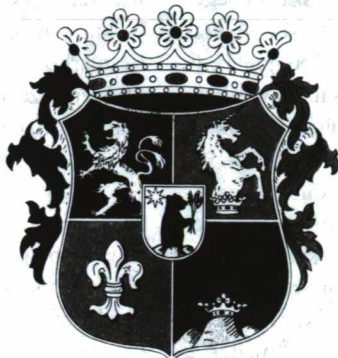
Hajdani vármegyeink

„... A lőcsei bíróval pedig az történt, hogy a golyó a 3. és 4. bal borda közt hatolt be. A hajtók és a vadász urak rögtön odaszaladtak, de ami különös eset, ... ahelyett, hogy a vérzést elállítottanák és a sebet hirtelen bekötöznék, ... a szász urak susogva tanácskozni kezdtek egymással, úgy látszik, Nustkorb András uram vitte a szót köztük, a tanácskozásban csak a hevesebb Brewer Mátyás nem vett részt, hanem a hajtókat bujtogatta.

– Hajrá! Utána fiúk, fogjátok el a gyilkos zsiványt! ”

Az idézet Mikszáth Kálmán A fekete város című művéből való. A történet az egyik szepesi város: Lőcse, és az alispán ellenségeskedését taglalja egy zavaros korban, mikor a török, kun, labanc egyszerre jelen van az országban. Ne rohanjunk előre, nézzük meg a történet színhelyét, Szepes vármegyét! Neve a „szép” melléknévből alakult személynévből származik, szlovákul Špiš. A Tisza jobbparti részében, egykori országunk északi határán helyezkedett el. Galícia, Sáros vármegye, Abaúj-Torna, Gömör, Liptó határolta. Területe 3605 km². Felszíne általában hegyes, nyugati határán emelkedik a szépségéről híres Magas-Tátra. Folyóvizekben gazdag, fő csapadékelvezetője a Hernád, amely Ny-K-i irányban átszeli, regényes völgyesorokon keresztül. Ilyen például a Sztrani-völgy. Tengerezemekben bővelkedik a Szepesség, hogy mást ne említsék a Hincói-tó, Halas-tó, Öttó. Ásványos források erednek a Magas Tátra vonulataiból (Tátrafüred, Lubló, Lucsivna).

Éghajlata zord, hegyvidéki. Évi középhőmérséklet a tátraalji síkon mindössze 6,2 C°. Minden apró termőterületet művelnek, rozs,

len, árpa, hüvelyesek szerepelnek a palettán. A megye életében az erdőgazdálkodás mindig nagy szerepet kapott. A bányászat részaránya a középkori felfutást követően erősen csökkent (vaskovand, vasérc, ezüst, rézérc).

Szepes ritkán lakott vidék. 1870–1891 között a lakosság száma folyamatosan csökkent, mindössze 163 291 lélek volt 1891-re. A közlekedés ütőere a vasút volt. A kassa–oderbergi vonal 83,2 km-en át halad a megyében.

Szepes vármegye története

Már a történelem előtti időkben is lakott volt. Sűrűn találhatóak terasz földépítések, kör-sáncok maradványai a kő- és rézkorból. Legnevesebb a gánóci vidék a Tátraalján. Poprád tőzegrétegeiben cölöpepítményekre bukkantak. A népvándorlás idején sem volt lakatlan a vidék, kelta, vandál, szláv eredetű törzsek tanyáztak errefelé. Anonymus szerint Bors vezér Lengyelország felől ezeket a törzseket találja itt, és megalapítja a honfoglaló széklet. Székelyek lehettek, ők építették Eőr, Sztrázsa, Nagyőr nevű őrhelyeket.

A magyar népesség valószínűleg a 11. század után két irányból, Gömörből és Tornából szivárgott be, megelőzve a 12. században érkező németeket. A szlávok nagyobb tömegben később érkeztek. Szepes vármegye területe eredetileg Borsodhoz tartozott, vármegyévé a tornai erdőispánság alakulásával vált (1200 előtt). Az első ismert ispánja 1216-tól való. IV. Béla 1243-ban kiváltságlevéllel erősíti meg jogait. Főispánja ugyanaz volt a széknek, mint a vármegyének, de alispánját, szolgabíróját, esküdteit egy Bethlenfálván tartott közgyűlésen választotta.

Csupa nemes lakta a széket, adót nem fizettek, de a hadba induló királyt fegyveresen kellett kísériük. Szepes várát 1129-ből már említik, grófia Borisz herceg, II. István király öccse.

A szászok bevándorlása a 12. század végétől indult, 1190-ben Késmárkot lakják. A szászok Szilézia közeléből jöttek, külön jogkönyvet, jogszokásokat hozva magukkal. Egy választott grófjuk hatósága alatt alakultak *Provincia Saxonum de Scepus* tartománnyá, mely 24 városból állott. A hét szepesi bányavárost más vidékről jött németek alapítják. (Gründlernek nevezték magukat). 1198-ban Imre király alapítja a Szt. Mártonról elnevezett szepesi prépostságot és káptalant, mely hiteles helyeink egyik legöregebbike. A történelem viharai nem kímélték e vármegyét. A tatárjárás idején az alig előtte alapított telepek elnéptelenednek, a lakosság Jordán gróf vezérlete alatt a Hernád melletti Látonkőnek nevezett helyre menekül. Három évig védekeznek a mongol portyázók ellen. A veszély elmúltával ismét építkeznek, 1271-ben V. István kiváltságlevelet adományoz a szepesieknek. A vármegye fontos szerepet játszik Károly Róbert kiskirályok elleni harcaiban. A király elismeri, hogy 1312-es rozgonyi diadalát a szepesiek segítségének köszönheti. Nagy Lajos uralkodása alatt a vidék fejlődik. Felendül a bányászat (arany), kereskedelmi utak vezetnek Lengyelország felé, amelyek mind jelzik fontos szerepét Szepesnek. Luxemburgi Zsigmond pénzszűkében 13 szepesi várost, a lublói várat és uradalmat, továbbá Lubló, Gnezda, Podolin városokkal együtt 1412-ben elzalogosítja Ulászló lengyel királynak – mindössze 37 000 garasért... Igló, Leibic, Durand, Ruzska, Béla, Ménhárd, Szepesszombat, Sztrázsa, Mathóc, Poprád, Olaszi, Váralja, a lengyel királyhoz kerültek. Azonban idegenben is megtartották önkormányzatukat és továbbra is a magyar szent koronához tartozónak tekintették magukat, így sok tehertől mentesültek. Helyzetük 1593 után válik kritikussá, amikor a Lubomisski grófok földesúri fennhatósága alá kerülnek. A vármegye

területének szétDarabolódása, és a lengyel uralom folytán a „tótok” betelepülése megerősödi.

A 15. század elején a husziták tanait szívesen tagadják, a kelyhesekkel szimpatizálnak. Giskra hosszú időre befészkelte magát Késmárkba, és megerősíti Lőcse, Podolin, Lubló és Szepesszombat városokat. Éveken keresztül dúlnak a harcok Giskra és Mátyás király hadvezérei között, váltakozó sikerrel.

1465-ben Szapolyai Imre kapta a Szepességet, örökös főispáni címmel együtt. Ezzel a vármegye földesúri fennhatóság alá került, a szászok kiváltságaival bíró lakók jobbágyokká lettek. 1531-ben Thurzó Elek kapja e birtokot. Családja kapcsolatban állt a korabeli európai pénzpiac óriásaival, a Fuggerekkel. A Fugger család tőkéjével „beszállt” az ércbányászatba is. Már ekkor kidolgozzák a bánya víztelenítés módszereit, ügyes szerkezetekkel. A Thurzó család rengeteget költött könyvekre, híres könyvtárak a korabeli Felvidék legnagyobb könyvtára. 1638-tól a Csáky család, és annak is egy jelentős alakja Csáky István tárnok szerzi meg a Szepességet.

A török hódítás elkerüli, csak kisebb portyázások érintik, annál többet szenvedett a kettes királyválasztás miatt. Lőcse Ferdinánd-párti volt, míg Késmárk János-párti, köztük az árulerakás szabadalma miatt nyílt háborúvá fajult az ellentét, mely az egész vármegyét lángba borította. Véres csaták, várostromok kísérték a küzdelmet. A reformációval az evangélikus vallást veszi át a vármegye jó része. Ez a szászok jelenlétének is köszönhető.

A 17. századra, az addigi virágzó terület elnyomorodott. Az állandó háborúk megviselték a gazdaságot is... A megyei tisztviselők leginkább a Máriássy, Görgey, Horvát-Stensith, Berzeviczy, Sváby, Teőke, Petróczy, Nemessány, Dobai Székely, Jekelfalussy, Bethlenfalvy Fajcell, Korotnok, és Droveczky családokból kerültek ki, akik a kisszámú köznevelést képviselték. A 17. századtól sok városi

polgár is címeres leveleket nyer a Habsburg-uralkodó háztól.

1772-ben Mária Terézia Lengyelország első felosztásakor visszacsatolta az elzalogosított területeket, amelyek szeparatizmusa azonban kieszközölte, hogy 1778-ban önálló kerületként váltak törvényhatósággá. 1786-ban aztán II. József a kerületet a szabad királyi városokkal és a 10 lándzsás székkel együtt a vármegyébe olvasztotta. (A lándzsás székeket a lándzsás nemesek alkották. Ezek a Szepesség területén élő határőrök, régebbi nevükön Gömör-őrök. Eredetüket tekintve a kabarsághoz tartozhattak. Nagyfokú autonómiával rendelkeztek. Szabad bíróválasztás, a női ág fiúéval egyenlő örökösödése stb. Közigazgatási beosztásuk a székekével és a kunokéval mutat hasonlóságot. A lándzsás nemesek kezdetben személyes hadbavonulással tartoztak a királynak, a tatárjárás után elszegényedésük miatt csak 10 lándzsát tudtak kiállítani. Tízlándzsás elnevezésük, „nobiles sub decemlancais constituti”, első említése 1318-ból való. A 14. századtól megélhetésük a birtokok aprózódása miatt egyre nehezebb.) II. József halálával azonban ismét vissza állott 1791-ben a vármegyének az öt külön közigazgatással bíró területre való tagolása.

1801-ben újból egyesítették a Tízlándzsások területét a vármegyével, de a volt lengyel zalogban álló területek bekebelezése a vármegyébe csak 1876-ban sikerült, a közigazgatási reform keretében.

A dualizmus korában

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kapcsán meg kell említsük a Branyiszközi-szorost, ahol Guyon Richárd katonái többszörösen túlerőben hátrálásra kényszerítik a császári csapatokat. 1881-ben a megye lakossága 172 882 lakos, amely, mint a bevezetőben említettem, fogyó tendenciát mutat. Az össznépesség 66 %-a tót-rutén, 29 %-a többfajú német, és 2 %-a magyar, ezek jórészt a megyei értelmiséget

képviselték. A németiség asszimilációja a leggyorsabb a korszakban. Szót kell ejtenünk a lakosság fogyásáról. Ennek okát a kivándorlásban kell keresnünk. A megye férfilakosságának a 35 %-a ekkor a földművelésből élt. A vasútvonallépítése (kassa-oderbergi) megnyitotta a Szepesség piacait az olcsó alföldi gabona előtt, a szállítási akadályok megszüntetésével. Ezzel viszont megfosztotta a szepesi gazdákat a drágán történő terményeladástól, mivel konkurencia alakult ki. A kivándorlási kedvet ösztönözte a bányászat pangása, a lassan kimerülő tárnák miatt. 1890-ig mintegy 20 000 fő próbált szerencsét Amerikában. Akik nem voltak iparosok, a pennsylvaniai bányákba kerültek, olyan szándékkal, hogy megtakarított pénzüikkel hazatérjenek. 1887-ben a posta útján Szepes vármegyébe 901 324 forint 79 krajcár érkezett Amerikából az itthon maradtak részére....

Természetesen a gazdasági fejlődés nem került el Szepes vármegyét sem. A nehézipar is újjászületett, ezt jelzik az újonnan alakított vasipari részvénytársaságok. Például a Kompach-Hemád-völgyi vasműbányatársulat 680000 Forint tőkével; a praktálvi vasgyár Csáky László tulajdonában; Koburg herceg sztracsenai kohója; a máriahuttai vasgyár. A már többször idézett kassa-oderbergi vasút mellett számos szárnyvonal húzódott a megyében. Az országutak hossza a 19. század végére elérte az 509,025 km-t.

Az első világháború után

Szepes vármegyét 1918-tól az újonnan megalakult csehszlovák hadsereg katonái szállják meg. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés értelmében Csehszlovákia része, betagozódik az új államba. Csehszlovákia szétválása után (1992) pedig a szlovák állam része. Lakossága mára teljesen szlovák. A magyarság kis száma miatt eltűnt, a szászokat kitelepítették....

Kákonyi Gellért